

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

БОЙКО ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 332.122:331(477)

**ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ**

21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному інституті стратегічних досліджень.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Васильців Тарас Григорович,
Регіональний філіал Національного інституту
стратегічних досліджень в місті Львові,
заступник директора

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Варналій Захарій Степанович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри фінансів

доктор економічних наук, доцент
Бабець Ірина Георгіївна,
ПрАТ ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та
інформаційних технологій»,
професор кафедри міжнародних економічних відносин

доктор економічних наук, доцент
Рудніченко Євгеній Миколайович,
Хмельницький національний університет,
професор кафедри менеджменту

Захист відбудеться «01» лютого 2018 р. о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.718.01 у Національному інституті стратегічних досліджень за адресою: 01133, м. Київ, вул. Генерала Алмазова, 18/7.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного інституту стратегічних досліджень за адресою: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а.

Автореферат розісланий «28» грудня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. Ю. Венцковський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформаційні процеси соціально-економічного поступу держави та реформування аграрного сектору економіки не змогли забезпечити необхідних структурно-інституційних змін і позитивних зрушень у функціонуванні сільських територій України. Стан розвитку останніх характеризується загостренням просторово-територіальних дисбалансів і критично низькими значеннями соціально-економічних індикаторів. Сільське населення фактично позбавлене можливості якісного задоволення власних базових соціально-економічних потреб та інтересів, що поглиблює стагнацію сільських територій, перешкоджає формуванню людського капіталу та унеможливорює становлення процесів сталого розвитку в сільській місцевості. Перед сільськими територіями постали виклики катастрофічної руйнації їх соціально-економічної інфраструктури, недостатнього рівня ефективності використання природно-ресурсного потенціалу та посилення екологічних дисбалансів. Це ускладнює процеси забезпечення економічної безпеки держави в просторово-територіальному вимірі та порушує принцип системності її забезпечення. Сільські території відіграють стратегічно важливу роль не лише в контексті формування ресурсного базису функціонування АПК та забезпечення продовольчої безпеки держави, а й мають глибокий соціальний аспект, який полягає в збереженні культурно-історичної спадщини українського народу, його звичаїв і традицій.

Традиційні методи та підходи до забезпечення економічної безпеки держави неспроможні подолати депресивний характер розвитку сільських територій. Це вказує на доцільність удосконалення теоретико-прикладних засад формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, що передбачають реалізацію інструментів вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій та підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій у контексті зміцнення продовольчої безпеки держави. Формування ефективної системи економічної безпеки держави без вирішення критичних соціально-економічних проблем розвитку сільських територій є неможливим.

Теоретико-методологічні проблеми забезпечення економічної безпеки держави на різних ієрархічних рівнях управління стали об'єктами досліджень таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, І. Бабець, В. Бегма, Т. Блудова, Б. Бузан, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, Д. Венцовський, В. Геєць, В. Горбулін, Б. Грієр, Б. Данилишин, А. Двігун, Я. Жаліло, О. Іляш, А. Качинський, О. Коваль, Г. Козаченко, Е. Лібанова, О. Ляшенко, В. Мартинюк, К. Мердок, А. Мокій, Н. Нижник, О. Новікова, Є. Рудніченко, Д. Олійник, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Предборський, О. Собкевич, О. Суходоля, А. Сухоруков, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, Л. Шемаєва, О. Шаров, Н. Юрків та інші.

У свою чергу, теоретико-прикладні аспекти соціально-економічного розвитку сільських територій опрацьовані в працях таких учених, як А. Антонов, М. Барановський, О. Бородіна, В. Борщевський, О. Дем'янишина,

І. Гончаренко, Ю. Губені, Д. Грибова, Н. Василенька, Ю. Данько, В. Залізко, І. Костирко, А. Ключник, І. Куліш, М. Поленкова, В. Прушківський, В. Липчук, Л. Лисенко, А. Лісовий, Ю. Лузан, М. Малік, О. Павлов, О. Попова, П. Саблук, Г. Черевко, В. Юрчишин та інші.

Попри наявність численних науково-практичних розробок, фактично поза увагою вчених залишаються проблеми зміцнення економічної безпеки держави на засадах активізації процесів розвитку сільських територій. Зокрема, науковцями практично не дослідженим є взаємозв'язок між розвитком сільських територій та економічною безпекою держави, несформованою є методика оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій, недостатньо розробленими є механізми та інструменти активізації розвитку сільських територій у контексті забезпечення економічної безпеки держави. Важливість вирішення цих проблем і зумовила вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідних робіт Національного інституту стратегічних досліджень, Львівського національного аграрного університету, Львівського торговельно-економічного університету та Бердянського університету менеджменту і бізнесу.

Проведені дослідження є складовою частиною наукових тем: 1) Національного інституту стратегічних досліджень «Проект щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України» (номер державної реєстрації 0117U004190), де автором розроблено стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності АПК України; «Пріоритети реформування державної регіональної політики» (номер державної реєстрації 0115U003113), у межах якої автором обґрунтовано стратегічні напрями покращення інституційного забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій; «Економічний розвиток України та економічна безпека держави» (номер державної реєстрації 0115U003109), де автором удосконалено інструменти та механізми подолання дисбалансів розвитку вітчизняного АПК в умовах ведення воєнних дій на Донбасі; «Перспективи та загрози розвитку реального сектору економіки України в умовах макроекономічної нестабільності» (номер державної реєстрації 0116U001482), у рамках якої автором запропоновано заходи щодо підвищення ефективності функціонування АПК України в умовах макроекономічної нестабільності та євроінтеграції; «Державна політика розвитку та реформування реального сектору економіки України у забезпеченні відновлення економічного зростання» (номер державної реєстрації 0117U004184), у межах якої автором розроблено стратегічні напрями та пропозиції щодо зміцнення продовольчої безпеки України в умовах євроінтеграції; 2) Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в місті Львові «Формування господарського механізму розвитку сільських територій та вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України» (номер державної реєстрації 0116U004401), що виконана за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф-63 Державного фонду фундаментальних досліджень, де автором

розроблено пропозиції щодо вдосконалення господарського механізму розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки держави; 3) економічного факультету Львівського національного аграрного університету на 2016-2020 роки «Організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та села» (номер державної реєстрації 0116U003176), де автором запропоновано інструменти та механізми реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки у сфері розвитку сільських територій; 4) Львівського торговельно-економічного університету «Фінансові механізми та інструменти подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України» (номер державної реєстрації 0115U004165), у межах якої автором розроблено рекомендації щодо вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення вирівнювання дисбалансів просторово-територіального розвитку держави; 5) Бердянського університету менеджменту і бізнесу «Фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем» (номер державної реєстрації 0111U004341), де автором обґрунтовано структурні характеристики дестабілізуючого середовища розвитку соціально-економічних систем.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави.

Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких завдань:

- дослідити еволюцію розвитку та парадигму системи економічної безпеки держави;
- визначити місце та роль господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави;
- обґрунтувати теоретико-змістовні характеристики понятійного апарату дослідження;
- здійснити типологізацію та характеристику загроз економічній безпеці розвитку сільських територій;
- сформуувати методологію дослідження господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави;
- опрацювати світовий досвід розвитку сільських територій у контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки;
- розробити методіку оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій;
- визначити сучасні тенденції функціонування господарського механізму розвитку сільських територій;
- проаналізувати ефективність державної політики забезпечення економічної безпеки у сфері розвитку сільських територій;
- ідентифікувати детермінанти та провести оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій;

- обґрунтувати стратегічні пріоритети покращення інституційного базису безпеки функціонування господарського механізму розвитку сільських територій;
- запропонувати методичний підхід до вдосконалення господарського механізму розвитку сільських територій;
- розробити стратегію взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій;
- визначити напрями покращання бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій;
- обґрунтувати пріоритетні напрями диверсифікації господарської діяльності на сільських територіях у контексті мінімізації ризиків економічної безпеки;
- розробити організаційно-економічний інструментарій підвищення ефективності реалізації потенціалу сільських територій у зміцненні продовольчої безпеки держави.

Об'єктом дослідження є процес формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування господарського механізму розвитку сільських територій у контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність методів наукового пізнання, комплексне використання яких дозволило сформулювати теоретико-методологічні і прикладні підходи до дослідження господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, що забезпечило достовірність отриманих результатів і висновків. Зокрема, у процесі виконання дисертаційної роботи було використано такі наукові методи: *історичного пізнання* – під час дослідження еволюції розвитку та формування сучасної парадигми системи економічної безпеки держави (п. 1.1); *індукції та дедуції* – для узагальнення явищ і процесів, пов'язаних із розвитком сільських територій та забезпеченням економічної безпеки держави (п. 1.2); *аналізу та синтезу* – для визначення структурної будови, а також обґрунтування місця та ролі господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави (п. 1.3); *наукового узагальнення* – під час опрацювання понятійно-категорійного апарату та формулювання авторських дефініцій (п. 1.2, п. 1.3, п. 2.2); *структурно-функціональний* – для проведення типологізації загроз функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій (п. 2.1); *систематизації* – для ідентифікації складових економічної безпеки розвитку сільських територій (п. 2.2); *абстрактно-логічний* – у процесі формування теоретико-практичних узагальнень щодо перспектив адаптивного застосування світового досвіду розвитку сільських територій у контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки (п. 2.3); *порівняльного аналізу* – для виявлення сучасних тенденцій розвитку сільських територій у просторово-територіальному та динамічному вимірах (п. 3.1); *експертного опитування* – з метою виявлення фахової думки експертів

стосовно процесів взаємодії розвитку сільських територій та забезпечення економічної безпеки держави (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3, п. 3.4); *SWOT-аналізу* – для ідентифікації сильних та слабких сторін, можливостей та загроз ресурсного середовища економічної безпеки розвитку сільських територій (п. 3.2); *економічної діагностики* – під час аналізування ефективності державної політики забезпечення економічної безпеки у сфері розвитку сільських територій (п. 3.3); *головних компонент* – у процесі формування методики оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій та визначення коефіцієнтів вагомості її індикаторів і складових (п. 2.2, п. 3.4); *статистичного групування* – для проведення диференціального розподілу сільських територій за критеріальними ознаками (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3, п. 3.4); *стратегічного аналізу* – під час обґрунтування стратегічних пріоритетів удосконалення інституційного базису безпеки функціонування господарського механізму розвитку сільських територій (п. 4.1); *системного проектування* – для розробки пропозицій щодо активізації процесів розвитку сільських територій у контексті зміцнення економічної безпеки держави (п. 4.2, п. 5.2); *стратегічного управління* – з метою розробки стратегії взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій (п. 4.3); *монографічний* – для дослідження специфіки бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій на рівні окремих сільських і селищних рад (п. 5.1); *економетричного моделювання* – з метою розрахунку прогнозних значень обсягів виробництва основних видів продовольства, а також визначення істотних факторів, що мають вплив на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, та побудови інтервального прогнозу цієї ефективності (п. 5.3).

Інформаційною основою дисертаційної роботи є закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, укази Президента України, офіційні документи органів державного управління, статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали аналітичних інституцій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері соціально-економічного розвитку сільських територій та економічної безпеки держави, результати експертного опитування, матеріали мережі Internet, результати особистих напрацювань автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методологічних і прикладних підходів до комплексного вирішення проблеми формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави. Основні положення, що характеризують наукову новизну дисертації, такі:

вперше:

– обґрунтовано методологічний підхід до формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави на засадах виокремлення таких структурних елементів цього механізму, як економічний блок, організаційно-управлінська надбудова, суспільно-соціальна підсистема і технічний апарат, взаємодія яких спрямована на підсилення дії економічних законів, захист економічних інтересів держави і суспільства у

сфері якості життя та поступу сільських територій, розвиток продуктивних сил і досягнення соціальної справедливості, вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій, узгодження суспільних інтересів і розв'язання соціально-економічних суперечностей, збереження та захист природних ресурсів, а також забезпечення продовольчої безпеки держави;

– розроблено методичні та прикладні засади стратегічного планування розвитку сільських територій в умовах посилення критичних просторово-територіальних дисбалансів, як перешкоди становленню ефективної системи економічної безпеки держави, шляхом формування стратегії взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій, яка передбачає обґрунтування пріоритетів, механізмів та інструментів цієї політики на засадах посилення концентрації та ефективного використання ресурсних потужностей сільських територій, збалансування економічної, соціальної та екологічної сфер останніх, мінімізації ризиків ірраціонального використання природно-ресурсного потенціалу та зниження негативного впливу антропогенного навантаження на екосистеми сільських територій;

удосконалено:

– понятійно-категорійний апарат дослідження через доповнення новим змістом понять «*сільська територія*» та «*економічна безпека розвитку сільських територій*». На відміну від спрощеного трактування сільських територій як позаміських, доведено необхідність тлумачення сільської території як складної соціально-економічної системи, метою функціонування якої є задоволення потреб та інтересів сільського населення, покращення його добробуту, подолання просторово-територіальних дисбалансів економічної безпеки, забезпечення населення продовольством, збереження природних екосистем і становлення процесів сталого розвитку держави. Такий підхід дозволяє розглядати розвиток сільських територій об'єктом державної безпекової політики, стратегічними цілями якої є підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу цих територій, покращення ресурсної спроможності сільських домогосподарств, захист прав найбільш не захищених верств сільського населення, унеможливлення несправедливого розподілу соціальних благ, покращення процесів відтворення сільського населення та становлення раціонального природокористування;

– науковий підхід до типологізації загроз функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій, який, на відміну від існуючих, передбачає врахування структурно-функціонального аспекту, що забезпечило ідентифікацію загроз за такими напрямками: 1) недосконалість інституційного середовища; 2) посилення ірраціоналізму ведення господарської діяльності; 3) зниження економічного добробуту сільського населення; 4) деградація соціальної сфери; 5) погіршення демографічної ситуації; 6) руйнація логістичної інфраструктури; 7) загострення екологічних дисбалансів. Це дозволило поглибити диференціацію загроз, визначити причини їх виникнення, узагальнити характеристики та наслідки прояву;

– методологію дослідження господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, що базується на встановленні регіонально-галузевих взаємозв'язків між ними та передбачає кількісне оцінювання безпекових умов розвитку сільських територій на засадах розробленої методики з адаптивним застосуванням методу головних компонент для визначення вагових коефіцієнтів індикаторів і підібраних складових економічної безпеки розвитку сільських територій, а саме: господарсько-інфраструктурної безпеки, безпеки сільських домогосподарств, соціально-гуманітарної безпеки, демографічної безпеки та безпеки природокористування. Такий підхід дозволяє без суб'єктивних експертних опитувань агрегувати інтегральний показник економічної безпеки розвитку сільських територій та її складових (у тому числі в динамічно-регіональному вимірі), ідентифікувати структурні недоліки державної політики забезпечення економічної безпеки та сформулювати інформаційно-аналітичний базис для її вдосконалення;

– інструментарій державної політики активізації господарської діяльності на сільських територіях, який доповнено інструментами та засобами комплексної горизонтально-вертикальної диверсифікації цієї діяльності в сільськогосподарській та несільськогосподарській сферах на засадах дотримання принципів адекватності, оптимальності, інваріантності, інноваційності та інклюзивності, імплементація яких забезпечить мінімізацію ризиків економічної безпеки держави шляхом структурної трансформації господарських комплексів сільських територій, оптимізації міжгалузевого розподілу їх природно-ресурсного потенціалу, підвищення ресурсно-бюджетної спроможності сільських територіальних громад, зростання зайнятості та добробуту сільського населення, подолання стагнації та депресивного характеру розвитку сільських територій;

набули подальшого розвитку:

– науково-методичний підхід до адаптивного застосування світового досвіду розвитку сільських територій у контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки, що, на відміну від інших, передбачає узгодження безпекових передумов і перспектив його імплементації з ресурсним потенціалом держави, зміну вектора державної політики з надання прямої фінансової підтримки суб'єктам АПК на користь фінансування проєктів розбудови соціально-економічної інфраструктури сільських територій, наближення інституційного базису розвитку цих територій до засад Спільної аграрної політики Європейського Союзу, проведення індикативної оцінки ефективності імплементації цільових змін та оперативного коригування державної політики забезпечення економічної безпеки на просторово-територіальному рівні;

– обґрунтування детермінант економічної безпеки розвитку сільських територій, а саме політико-управлінських, організаційно-економічних, техніко-технологічних, соціально-культурних і природно-екологічних, орієнтація на управління якими формує передумови для мінімізації системних недоліків державної політики забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій та покращення достовірності інформаційного базису розробки

пропозицій щодо підвищення ефективності реалізації прикладних засад цієї політики;

– методичний підхід до вдосконалення господарського механізму розвитку сільських територій, що, на відміну від інших, передбачає покращення функціональної взаємодії цього механізму зі системою економічної безпеки держави, збалансування регіонально-галузевих важелів управлінського впливу на розвиток сільських територій, забезпечення тактико-оперативної підтримки проведення реформи децентралізації в сільській місцевості, взаємоузгодження пріоритетів удосконалення господарського механізму розвитку сільських територій залежно від стадії розвитку останніх, впровадження змін у розрізі функцій системи економічної безпеки держави;

– обґрунтування стратегічних пріоритетів формування інституційного базису господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, що доповнюють існуючі пріоритети державної політики розвитку сільських територій та спрямовані на подолання інституційних бар'єрів, зменшення переважання ролі неформальних інститутів над формальними, мінімізацію ризиків господарювання на сільських територіях, узгодження інтересів і структурування конфліктів між суб'єктами інституційного обміну, використання ресурсно-функціональних параметрів інституційної зміни на засадах дотримання вектора спрямованості дій «знизу-вверх» з одночасним забезпеченням адекватної організаційно-економічної підтримки реалізації цієї зміни за вектором «зверху-вниз»;

– напями покращання бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій, що, на відміну від інших, передбачають зміну усталених підходів до організації бюджетного процесу, зменшення залежності бюджетів сільських територіальних громад від зовнішніх трансфертів, диверсифікацію джерел власних фінансових надходжень, впровадження заходів щодо детінізації процесів господарювання в сільській місцевості, реалізацію механізмів залучення зовнішніх фінансових ресурсів і заходів бюджетно-фінансової підтримки процесів забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій за її складовими;

– організаційно-економічний інструментарій реалізації потенціалу сільських територій у контексті зміцнення продовольчої безпеки держави, що передбачає застосування засобів економетричного моделювання для визначення істотних факторів підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь та прогнозування параметрів останньої, а також включає заходи інституційного (гармонізація вітчизняних стандартів безпеки продовольства з вимогами країн ЄС, реалізація політики імпортозаміщення та протекціонізму, державна підтримка нерозвинених галузей), економічного (покращення інвестиційної привабливості сільських територій, підвищення конкурентоспроможності АПК, розбудова логістично-інфраструктурного забезпечення аграрного ринку) та екологічного (покращення агротехнологічного обробітку сільськогосподарських угідь, екологізація аграрного виробництва та моніторинг безпеки його виробничо-технологічних процесів) блоків.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретико-методологічних і науково-прикладних розробок у практичній діяльності органів державної влади при реалізації заходів щодо активізації процесів соціально-економічного розвитку сільських територій у контексті вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій та забезпечення економічної безпеки держави.

Рекомендації щодо покращання інституційного базису розвитку сільських територій, вдосконалення організаційно-економічного інструментарію зміцнення продовольчої безпеки держави та взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій використані Міністерством аграрної політики та продовольства України при розробці «Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки» (довідка № 37-23-15/18155 від 01.08.2017 р.). Науково-практичні положення використані Національним інститутом стратегічних досліджень при підготовці аналітичної доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» та аналітичних записок у 2015-2017 роках. Аналітичні матеріали були надіслані до Адміністрації Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України (довідка № 293/597 від 05.09.2017 р.). Пропозиції стосовно гармонізації вітчизняних стандартів гарантування якості та безпеки продовольства з вимогами країн-членів Європейського Союзу, посилення конкурентоспроможності вітчизняного АПК та розбудови логістично-інфраструктурного забезпечення сільських територій взяті до уваги Торгово-промисловою палатою України при здійсненні інвестиційної та проектної діяльності (довідка № 3313/24.0-7.3 від 18.10.2017 р.). Науково-прикладні пропозиції автора щодо покращення безпеки інституційно-психологічного базису проживання в сільській місцевості та становлення процесів сталого розвитку сільських територій на засадах раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища враховано Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України у наданні інформаційно-консультаційних послуг сільському населенню, що забезпечило зменшення рівня інформаційної невизначеності прийняття управлінських рішень у сфері розвитку сільських територій (довідка № Д-240217-01/01 від 24.02.2017 р.).

Рекомендації дисертанта, які стосуються вирівнювання диспропорцій просторово-територіального розвитку, створення сприятливого середовища для розвитку інституту територіальних громад на сільських територіях і популяризації проживання в сільській місцевості, використані Волинською обласною державною адміністрацією при розробці Плану заходів на 2015-2017 роки з реалізації «Стратегії Волинської області на період до 2020 року» (довідка № 2790/17/2-15 від 30.12.2015 р.). Запропоновані автором пропозиції щодо активізації пріоритетних напрямів горизонтально-вертикальної диверсифікації господарської діяльності в сільській місцевості та подолання

стагнації соціально-економічного розвитку сільських територій враховані департаментом агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 21-141/0/17/019.4.1 від 23.01.2017 р.). Обґрунтовані рекомендації дисертанта щодо становлення кооперативного руху в сільській місцевості, збалансування галузево-виробничої структури АПК і зміцнення продовольчої безпеки використані департаментом агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації під час розробки «Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року» та «Комплексної програми підтримки та розвитку агропромислового виробництва у Львівській області на 2016-2020 роки» (довідка № 03-1814 від 28.08.2017 р.). Пріоритетні напрями стимулювання розвитку підприємництва в сільській місцевості та рекомендації стосовно протидії дестабілізуючому впливу загроз соціально-економічному розвитку сільських територій взяті до уваги Маневицькою районною державною адміністрацією при розробці «Програми економічного і соціального розвитку Маневицького району на 2016 рік» і реалізації проекту «Маневицький агробізнес» (довідка № 3831/37/2-15 від 28.12.2015 р.).

Розроблені методика оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій та підходи до аналізування ефективності державної політики забезпечення економічної безпеки враховані Інститутом аналізу державної та регіональної політики при складанні навчальних модулів і програм тренінгів для представників органів державного управління, голів сільських рад, керівників суб'єктів господарювання в сільській місцевості (довідка № 17-56 від 05.07.2017 р.). Пропозиції щодо підвищення рівня економічної безпеки ведення господарської діяльності на сільських територіях взяті до уваги Львівською обласною асоціацією малого і середнього підприємництва (довідка № 28/16 від 14.09.2016 р.). Заходи стосовно вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій використані Довжицькою сільською радою Маневицького району Волинської області при складанні бюджету (довідка № 220/01-13 від 06.09.2017 р.). Пріоритетні напрями підвищення ефективності функціонування аграрної сфери враховані під час підготовки підсумкових документів і резолюції 25 Міжнародної наукової конференції «Agrarian Perspectives XXV. Global and European Challenges for Food Production, Agribusiness and the Rural Economy» у м. Празі (Чеська Республіка, 2016 р.) (довідка від 13.09.2017 р.).

Обґрунтування сутнісних характеристик понять системи економічної безпеки держави, сільської території, господарського механізму розвитку сільських територій, результати опрацювання світового досвіду розвитку сільських територій у контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки та можливостей його адаптивного застосування у вітчизняних умовах господарювання використовуються в навчальному процесі Львівського національного аграрного університету при викладанні навчальних дисциплін «Економічна безпека» та «Соціально-економічний розвиток сільських територій» (довідка № 01-27-03-945 від 05.09.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею. Опубліковані наукові праці містять положення, що

сформульовані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом особистих досліджень дисертанта. Особистий внесок автора у працях, що опубліковані у співавторстві, зазначений окремо в списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та прикладні положення, що викладені в дисертаційній роботі, доповідалися та одержали схвалення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, серед яких: «Теоретико-методологічні засади ефективного розвитку аграрного виробництва» (м. Харків, 2014 р.), «Пошук ефективних механізмів фінансування в контексті сучасної економічної теорії» (м. Одеса, 2014 р.), «Фінансово-економічна безпека: держава, регіон, підприємство» (м. Полтава, 2014 р.), «Органічне виробництво і продовольча безпека» (м. Житомир, 2015 р.), «Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації» (м. Львів, 2015 р.), «Стратегія збалансованого використання економічного, технічного та ресурсного потенціалу країни» (м. Кам'янець-Подільський, 2015 р.), «Проблеми і перспективи розвитку ринку аграрної продукції в Україні» (м. Дубляни, 2015 р.), «Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки» (м. Луцьк, 2015 р.), «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 2015 р.), «Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку ХХІ століття» (м. Одеса, 2015 р.), «Економічна безпека України в умовах фінансової глобалізації» (м. Полтава, 2015 р.), «Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України» (м. Тернопіль, 2015 р.), «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2016 р.), «Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки» (м. Луцьк, 2016 р.), «Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки» (м. Львів, 2016 р.), «Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні» (м. Луцьк, 2016 р.), «Актуальні проблеми сьогодення у сфері фінансів, обліку та аудиту» (м. Хмельницький, 2016 р.), «Global Problems of Agriculture and Food Economy» (м. Варшава, Республіка Польща, 2016 р.), «Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем АПК» (м. Житомир, 2016 р.), «Agrarian Perspectives XXV. Global and European Challenges for Food Production, Agribusiness and the Rural Economy» (м. Прага, Чеська Республіка, 2016 р.), «Актуальні питання сучасної аграрної науки» (м. Умань, 2016 р.), «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції» (м. Кам'янець-Подільський, 2016 р.), «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 2017 р.), «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 2017 р.), «Сучасні економічні, соціальні та екологічні детермінанти активізації розвитку країни та її регіонів» (м. Ужгород, 2017 р.), «Проблеми, пріоритети та перспективи соціально-економічного розвитку в ХХІ столітті» (м. Кам'янець-Подільський, 2017 р.), «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 2017 р.),

«Фінансово-економічні механізми підтримки суб'єктів реального сектору економіки України в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС» (м. Львів, 2017 р.), «Трансформаційні зміни національної економіки в умовах євроінтеграції» (м. Дубляни, 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковані в одній одноосібній монографії (26,44 д. а.), 5 колективних монографіях, 25 статтях у наукових фахових виданнях України (з них 2 в електронних наукових фахових виданнях, 8 у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, у тому числі одна у виданні, що входить до наукометричної бази SciVerse Scopus і 2 – до наукометричної бази Web of Science (Thomson Reuters)), 3 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, 27 публікаціях апробаційного характеру, 2 аналітичних доповідях. Загальна кількість публікацій за темою дисертації становить 63 найменування, з них 45 одноосібних. Загальний обсяг опублікованих праць становить 71,28 д. а., з них особисто автору належить 55,69 д. а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 517 сторінок. Основний зміст викладено на 367 сторінках. Дисертація містить 48 таблиць та 49 рисунків (у тому числі 6 рисунків на окремих сторінках). Список використаних джерел налічує 355 найменувань. Дисертаційна робота містить 11 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету і завдання дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, зазначено особистий внесок автора.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави»** – досліджено парадигму системи економічної безпеки держави, визначено місце та роль сільських територій у забезпеченні економічної безпеки держави, обґрунтовано методологічний підхід до формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави. Прагнення людини гарантувати безпечні умови розвитку суспільства об'єктивно зумовили еволюційну трансформацію становлення сучасної системи економічної безпеки держави, яка є фундаментальним базисом забезпечення обороноздатності країни, гарантування її економічної незалежності та активізації процесів соціально-економічного розвитку в просторово-територіальному вимірі. Відмінності у впливі ендогенних та екзогенних чинників диференціюють систему економічної безпеки в країнах з індустріальним, транзитивним та постіндустріальним типами економічного розвитку, що визначає стратегію, тактику та механізми системи цієї безпеки, її ресурсно-функціональну основу, пріоритетні цілі та завдання.

Використання міждисциплінарного підходу до визначення змістовних характеристик поняття «економічна безпека держави» дозволило тлумачити останню як ресурсно-функціональну спроможність держави своєчасно протистояти загрозам в умовах постійних змін економічного середовища, забезпечувати захист національних інтересів, провадити незалежну політику у внутрішній та зовнішній сферах, формувати передумови для задоволення базових потреб людини, підвищувати добробут населення та забезпечувати підтримку процесів розширеного відтворення на засадах раціонального природокористування та ефективного господарювання. Система економічної безпеки виконує мобілізаційну, конкурентоспроможну, моніторингову, превентивну, координаційну та захисну функції. Система економічної безпеки перебуває в органічній взаємодії з процесами соціально-економічного розвитку та розширеного відтворення в державі. З одного боку, формування спроможної системи безпеки можливе в умовах наявності ефективних господарських комплексів національної економіки, а з іншого – система безпеки є фундаментальною основою організації ефективного господарювання.

Сільські території відіграють стратегічно важливу роль у формуванні економічної безпеки держави в просторово-територіальному вимірі, а також дотриманні принципу системності її забезпечення (рис. 1). Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій є базисом не лише забезпечення продовольчої безпеки держави, а й вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку, подолання бідності, безробіття і стагнації людського капіталу, інноваційної модернізації інфраструктури, диверсифікації ризиків економічної безпеки та становлення процесів сталого розвитку держави. Процеси забезпечення економічної безпеки сільських та урбанізованих територій визначаються специфікою впливу інституційних, виробничо-господарських, організаційно-економічних і соціально-психологічних чинників, що диференціює підходи до забезпечення ресурсної підтримки системи безпеки, діагностики та нейтралізації загроз, формування організаційно-економічного інструментарію управління безпекою. Сільські території є особливо вразливими до дестабілізуючих впливів негативних соціально-економічних проявів, що потребує структурної перебудови існуючих механізмів і засобів забезпечення безпеки розвитку сільських територій.

Опрацювання наукових поглядів щодо вивчення сільських територій забезпечило систематизацію просторово-географічного, адміністративно-територіального, ресурсно-галузевого та полікритеріального підходів до визначення їх теоретичної суті, що дало змогу сформулювати авторську дефініцію цього поняття як складної соціально-економічної системи, елементами якої є природно-екологічний, адміністративно-управлінський, господарсько-виробничий та соціокультурний сектори, що функціонують на засадах автономних взаємозв'язків між собою з метою задоволення потреб та інтересів сільського населення, покращення його добробуту, подолання регіональних дисбалансів економічної безпеки, формування ресурсного базису забезпечення населення продовольством, збереження природних екосистем і становлення процесів сталого розвитку держави.

Рис. 1. Взаємозв'язок розвитку сільських територій та економічної безпеки держави*.

*Джерело: власна розробка.

Господарський механізм розвитку сільських територій є складовим елементом системи економічної безпеки держави, що характеризується як: сукупність форм і методів ведення господарської діяльності; організаційно-інституційна компонента, яка спрямована на забезпечення підтримки процесів функціонування системи економічної безпеки та регулювання міжгосподарських взаємозв'язків; ієрархічно-структурна надбудова реалізації економічних законів у процесі суспільно-економічного обміну. Управлінсько-безпекова роль господарського механізму полягає в трансформації корисного ефекту використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій для досягнення стратегічних пріоритетів системи економічної безпеки держави.

У другому розділі – **«Методологічні засади дослідження господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави»** – визначено загрози безпеці розвитку сільських територій, сформовано методологію наукового дослідження, опрацьовано світовий досвід розвитку сільських територій у контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки. Функціонування господарського механізму розвитку сільських територій піддається дестабілізуючому впливу загроз, що ускладнює вирівнювання диспропорцій просторово-територіального розвитку, знижує ефективність використання природно-ресурсного потенціалу цих територій та посилює проблему організації раціонального природокористування. Існування загроз, з одного боку, є результатом невизначеності параметрів середовища функціонування господарського механізму розвитку сільських територій, а з іншого – зумовлене системною недосконалістю та низькою ресурсною спроможністю останнього. Традиційний вимір типологізації загроз безпеці функціонування господарського механізму розвитку сільських територій доповнено структурно-функціональним аспектом, що забезпечило визначення їх типів за: недосконалістю інституційного середовища; посиленням ірраціоналізму ведення господарської діяльності; зниженням економічного добробуту сільського населення; деградацією соціальної сфери; погіршенням демографічної ситуації; руйнацією логістичної інфраструктури; загостренням екологічних дисбалансів.

Специфіка економічної безпеки розвитку сільських територій полягає в її двовимірній взаємозалежності (регіональній та галузевій) з економічною безпекою держави через проміжні ієрархічні рівні системи її забезпечення. Економічна безпека розвитку сільських територій тлумачиться через призму такої сукупності умов, за яких забезпечується ефективно використання природно-ресурсного потенціалу цих територій, підвищуються зайнятість і ресурсна спроможність сільських домогосподарств, гарантується підтримка найбільш не захищених верств сільського населення, унеможлиблюється несправедливий розподіл соціальних благ, покращуються процеси відтворення сільського населення, забезпечується раціональне природокористування, вирівнюються диспропорції просторово-територіального розвитку та формується ресурсний базис для зміцнення продовольчої безпеки держави.

Компаративна діагностика переваг і недоліків функціонального, індикаторного та інтегрального підходів до дослідження безпекових процесів дозволила сформувавши методику оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій, що передбачає визначення інтегрального показника цієї безпеки, який запропоновано агрегувати з п'яти складових: господарсько-інфраструктурної безпеки, безпеки сільських домогосподарств, соціально-гуманітарної безпеки, демографічної безпеки та безпеки природокористування. Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки розвитку сільських територій запропоновано здійснювати на основі використання методу головних компонент, що нівелює суб'єктивні впливи при визначенні коефіцієнтів вагомості індикаторів і складових цієї безпеки, а отже, підвищує достовірність розробленої методики. Система зі 47 індикаторів оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій інтерпретується в такій моделі:

$$ESD = f \left\{ \begin{array}{l} EIS \uparrow (GP \uparrow; CI \uparrow; EP \uparrow; CG \uparrow; HM \uparrow; AV \downarrow; T \uparrow; BW \downarrow; BS \downarrow; BH \downarrow; I \uparrow) \\ SVH \uparrow (E \uparrow; UE \downarrow; AS_A \uparrow; MT_{VH} \uparrow; WT_{VH} \downarrow; R_{VH} \uparrow; BL_{VH} \downarrow; CB_{VH} \uparrow) \\ SHS \uparrow (CA \downarrow; SA \downarrow; FD \downarrow; OC \downarrow; SB \uparrow; KG \uparrow; PT \uparrow; LF \uparrow; CP \uparrow; PH \uparrow) \\ DS \uparrow (NP_{BP} \uparrow; L_{RP} \downarrow; D_{RP} \downarrow; M_{RP} \downarrow; B_{RP} \uparrow; Q_{RP} \downarrow; S_{RA} \uparrow; K_{RP} \uparrow; MA_{RP} \uparrow) \\ SNM \uparrow (IN \uparrow; WD \uparrow; PW \downarrow; TP_{BP} \uparrow; LC_A \downarrow; OF \uparrow; TC \downarrow; LP \uparrow; FA_{BP} \uparrow) \end{array} \right\}, \quad (1)$$

де ESD – рівень економічної безпеки розвитку сільських територій;

EIS – рівень господарсько-інфраструктурної безпеки сільських територій; GP – обсяг виробництва валової сільськогосподарської продукції у розрахунку на одну особу, тис. грн; CI – обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на 100 га с.-г. угідь, тис. грн; EP – забезпеченість енергетичними потужностями в розрахунку на 100 га с.-г. угідь, кВт; CG – урожайність зернових і зернобобових культур, ц/га; HM – середньорічний удій молока від однієї корови, кг; AV – частка адміністративних порушень у сфері охорони природних ресурсів і сільського господарства, %; T – забезпеченість населення об'єктами роздрібною торгівлі в розрахунку на 10 тис. осіб, од.; BW – частка житлового та нежитлового фонду, що не обладнаний водопроводом, %; BS – частка житлового та нежитлового фонду, що не обладнаний каналізацією, %; BH – частка житлового та нежитлового фонду, що не обладнаний опаленням, %; I – питома вага населення, яке забезпечене доступом до Інтернету, %;

SVH – рівень безпеки сільських домогосподарств; E – рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, %; UE – рівень безробіття населення, %; AS_A – рівень середньої заробітної плати в сільському господарстві, %; MT_{VH} – питома вага домогосподарств, що мають наявності техніку, %; WT_{VH} – частка домогосподарств, які обробляють землю тільки вручну, %; R_{VH} – питома вага домогосподарств, що мають господарські споруди та приміщення для комплексного використання, %; BL_{VH} – частка домогосподарств з поганою оцінкою якості земельних ділянок, %; CB_{VH} – питома вага домогосподарств, що утримують худобу та птицю, %;

SHS – рівень соціально-гуманітарної безпеки сільських територій; CA – кількість осіб з мінімальними доходами, що отримують цільову грошову допомогу, в розрахунку на 10 тис. осіб населення, осіб; SA – кількість осіб, що отримують соціальну допомогу у зв'язку зі складними життєвими обставинами, в розрахунку на 10 тис. осіб населення, осіб; FD – кількість осіб, уперше визнаних інвалідами, у розрахунку на 10 тис. осіб населення, осіб; OC – кількість дітей-сиріт у розрахунку на 10 тис. вихованців дошкільних закладів, осіб; SB – рівень охоплення учнів програмою «Шкільний автобус», %; KG – рівень охоплення дітей дошкільними навчальними закладами, %; PT – питома вага населення, що займається

фізкультурою та спортом, %; *LF* – бібліотечний фонд у розрахунку на 100 осіб населення, прим.; *CP* – забезпеченість населення місцями в клубних закладах у розрахунку на 100 осіб населення, од.; *PH* – забезпеченість населення аптеками в розрахунку на 100 тис. осіб населення, од.;

DS – рівень демографічної безпеки сільських територій; *NPBP* – співвідношення наявного населення до показника його чисельності в 1991 р., %; *LRP* – загальне демографічне навантаження населення у віці 15-64 роки, осіб; *DRP* – коефіцієнт депопуляції населення; *MRP* – коефіцієнт міграційного руху; *BRP* – народжуваність на 1000 осіб наявного населення, осіб; *QRP* – смертність на 1000 осіб наявного населення, осіб; *SRA* – середня чисельність населення одного сільського населеного пункту, осіб; *KRP* – коефіцієнт співвідношення населення у віці 0–14 років до населення у віці понад 65 років; *MARP* – середній вік населення, років;

SNM – рівень безпеки природокористування сільських територій; *IN* – питома вага інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів, %; *WD* – коефіцієнт утилізації відходів; *PW* – частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні, %; *TPBP* – співвідношення потужностей очисних споруд до показника 1991 р., %; *LCA* – рівень розораності сільськогосподарських угідь, %; *OF* – обсяг внесення органічних добрив на 1 га посівної площі, т; *TC* – частка технічних культур, %; *LP* – питома вага продукції тваринництва, %; *FABP* – співвідношення площі відтворення лісів до показника 2010 р., %.

Для проведення градації рівнів економічної безпеки розвитку сільських територій запропоновано адаптувати підхід, що передбачений у «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених наказом № 1277 Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року. Цей підхід передбачає виділення таких зон залежно від розрахункового значення інтегрального показника економічної безпеки розвитку сільських територій та її складових: 1) 0-0,1999 – критична зона; 2) 0,2000-0,3999 – небезпечна зона; 3) 0,4000-0,5999 – незадовільна зона; 4) 0,6000-0,7999 – задовільна зона; 5) 0,8000-1 – оптимальна зона.

Методологічний базис адаптивного застосування передових практик світового досвіду розвитку сільських територій у контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки полягає в необхідності узгодження безпекових передумов і перспектив його імплементації з ресурсним потенціалом держави, формуванні інноваційної сукупності інструментів нівелювання дестабілізуючого впливу загроз, зміцненні захисних інструментів гарантування безпечних умов функціонування господарського механізму розвитку сільських територій та проектуванні альтернативних варіантів структурної перебудови цих територій. Пріоритетними напрямками імплементації світового досвіду у вітчизняних умовах господарювання є орієнтація на: заходи «зеленої скриньки» за термінологією СОТ; механізми забезпечення продовольчої безпеки США та країн-членів ЄС; організацію функціонування ринку землі в Польщі, Німеччині, Данії, Угорщині та Бельгії; інструменти подолання диспропорцій просторово-територіального розвитку Білорусі та Китаю; використання змішаної моделі системи страхування ризиків в аграрній сфері Іспанії та Франції; розбудову мережі установ аграрного дорадництва в контексті зниження інформаційної невизначеності прийняття управлінських рішень (Данія, Великобританія, Канада, США).

У третьому розділі – «**Структурно-функціональний аналіз розвитку сільських територій в контексті забезпечення економічної безпеки України**» – визначено сучасні тенденції розвитку сільських територій, обґрунтовано детермінанти економічної безпеки їх розвитку, проаналізовано ефективність державної політики забезпечення економічної безпеки в сільській місцевості, проведено оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій. Розвиток сільських територій України відзначається негативними тенденціями, серед яких скорочення у 1990-2016 роках сільських населених пунктів на 468 од., чисельності сільського населення на 3,8 млн осіб, частки сільського населення в загальній його структурі на 1,7 %, середньої чисельності одного сільського населеного пункту на 122 особи, до 462 осіб, кількості економічно активного населення у віці 15-70 років на 19,0 %. Підвищення ефективності функціонування АПК України не трансформується в зростання доходів сільського населення, що зумовлено ірраціональним розподілом сформованої доданої вартості між учасниками аграрного виробництва та критичним загостренням існуючої проблеми соціальної несправедливості.

Економічна безпека розвитку сільських територій визначається характером комплексного впливу детермінант, серед яких виділено політико-управлінські, організаційно-економічні, техніко-технологічні, соціально-культурні та природно-екологічні. Ці детермінанти відзначаються загостренням дисбалансів економічної безпеки розвитку сільських територій та активізацією деструктивних впливів на процеси її забезпечення, які характеризуються нестабільністю умов економічного середовища функціонування сільськогосподарських підприємств, що призвело до скорочення кількості останніх у 2011-2016 роках на 15,2 %; нерозвиненістю механізмів посилення соціальної спрямованості суб'єктів господарювання; законодавчою неврегульованістю земельно-правових відносин, що провокує зловживання та надмірну концентрацію сільськогосподарських угідь у межах володіння одного власника (обсяги землекористування 150 підприємств перевищують 10 тис. га, що в сукупності складає 17,6 % від загальної площі угідь, які є в користуванні підприємств); зниженням рівня техніко-технологічного оснащення суб'єктів господарювання; погіршенням мережі об'єктів соціально-культурної сфери (низький рівень якості дошкільної та середньої освіти, занепад культурної сфери, незадовільне медичне обслуговування сільського населення); посиленням антропогенного навантаження на природні екосистеми сільських територій.

Системною проблемою є неврегульованість земельних відносин в аграрній сфері, що негативно впливає на розвиток сільських територій і посилює загрози не лише економічній, а й національній безпеці, адже земля є стратегічним ресурсом держави (рис. 2). Неврегульованість питань функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення стримує залучення інвестицій у господарські комплекси сільських територій, активізує процеси розвитку тіньового ринку землі, загострює проблему безвідповідального та ірраціонального землекористування, що призводить до незворотних втрат родючості ґрунту та зниження в ньому вмісту гумусу.

Рис. 2. Результати оцінювання експертами рівня негативного впливу наслідків неврегульованості земельних відносин на розвиток сільських територій (5 балів – суттєво впливає; 1 бал – майже не впливає), 2016 рік*.

*Джерело: складено за результатами експертного опитування.

Державна політика забезпечення економічної безпеки у сфері розвитку сільських територій є недостатньо ефективною, що перешкоджає вирівнюванню просторово-територіальних диспропорцій, ускладнює зміцнення продовольчої безпеки та погіршує добробут сільського населення. Це зумовлено декларативним характером цільових програмних документів, відсутністю чітких механізмів їх фінансування та контролю, ресурсною обмеженістю організаційно-економічного інструментарію цієї політики, розбалансованістю системи державного управління, надмірним бюрократизмом у прийнятті управлінських рішень, недостатньою компетентністю працівників органів місцевого самоврядування, інертністю та пасивністю сільського населення.

Оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій показало, що протягом 2011-2016 років її інтегральний показник стабільно перебував у межах небезпечної зони (табл. 1). Критично низький рівень цього показника спостерігається і в регіональному вимірі. Так, у 2016 році у п'яти адміністративних областях України було зафіксовано незадовільний рівень цієї безпеки, а сільські території дев'ятнадцяти регіонів взагалі перебували в межах небезпечної зони. Найвищий рівень економічної безпеки розвитку сільських територій у 2016 р. спостерігався в Київській області. Показовим є те, що в першій десятці рейтингу представлено шість із восьми західних областей України (виняток становлять лише Закарпатська та Хмельницька області, які посіли 11-те та 12-те місця відповідно), а Одеська та Луганська області займали останні місця в рейтингу. Результати діагностики економічної безпеки розвитку сільських територій дають підстави стверджувати про таке: система економічної безпеки держави є структурно недосконалою та ресурсно неспроможною реалізувати свої функції не лише на макро-, а й на мезорівні; загрози

економічній безпеці розвитку сільських територій є слабо контрольованими та керованими; недостатньо дієвим є механізм трансформації підвищення рівня ефективності функціонування АПК в процесі зміцнення економічної безпеки розвитку сільських територій; ірраціональне природокористування зумовлює екологічні дисбаланси, які можуть мати незворотні наслідки для екосистем сільських територій, що в сукупності засвідчує доцільність розробки системних заходів щодо вдосконалення державної політики забезпечення економічної безпеки у сфері розвитку сільських територій.

Таблиця 1

Інтегральні показники економічної безпеки розвитку сільських територій адміністративних областей України у 2011-2016 роках*

Адміністративні області	Роки						Відхилення, +; –	Місце в рейтингу, 2016 р.
	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
Україна	0,3428	0,3517	0,3630	0,3702	0,3760	0,3844	0,0416	–
АР Крим	0,3056	0,3198	0,2687	–	–	–	–	–
Вінницька	0,3233	0,3358	0,3402	0,3397	0,3741	0,3873	0,0640	8
Волинська	0,4063	0,4362	0,4372	0,4500	0,4648	0,4125	0,0062	4
Дніпропетровська	0,3102	0,3281	0,3209	0,3704	0,3782	0,3446	0,0344	17
Донецька	0,3427	0,3181	0,3120	0,2779	0,2684	0,2838	-0,0589	22
Житомирська	0,3382	0,3562	0,3388	0,3524	0,3463	0,3456	0,0074	16
Закарпатська	0,3571	0,3754	0,3699	0,3831	0,3702	0,3683	0,0112	11
Запорізька	0,3106	0,3131	0,3107	0,3061	0,3071	0,3010	-0,0096	21
Івано-Франківська	0,3550	0,3619	0,3689	0,3863	0,4067	0,3977	0,0427	6
Київська	0,4217	0,4514	0,4886	0,4890	0,4786	0,4848	0,0631	1
Кіровоградська	0,3257	0,3240	0,3431	0,3400	0,3325	0,3329	0,0072	18
Луганська	0,2643	0,2789	0,2807	0,2748	0,2532	0,2673	0,0030	24
Львівська	0,3988	0,4052	0,3985	0,4249	0,4225	0,4100	0,0112	5
Миколаївська	0,3203	0,2964	0,3458	0,3484	0,3475	0,3297	0,0094	19
Одеська	0,2936	0,2746	0,2862	0,2570	0,2760	0,2711	-0,0225	23
Полтавська	0,3755	0,3923	0,4095	0,4187	0,4151	0,4219	0,0464	3
Рівненська	0,3715	0,3930	0,4028	0,4165	0,4179	0,4267	0,0552	2
Сумська	0,3816	0,3639	0,3680	0,3712	0,3611	0,3809	-0,0007	10
Тернопільська	0,3244	0,3472	0,3562	0,3806	0,3813	0,3868	0,0624	9
Харківська	0,3314	0,3463	0,3503	0,3283	0,3405	0,3593	0,0279	14
Херсонська	0,2842	0,3029	0,3124	0,3219	0,3131	0,3054	0,0212	20
Хмельницька	0,3113	0,3451	0,3516	0,3496	0,3397	0,3638	0,0525	12
Черкаська	0,3450	0,3613	0,3574	0,3656	0,3733	0,3630	0,0180	13
Чернівецька	0,3446	0,3585	0,3576	0,3703	0,3900	0,3888	0,0442	7
Чернігівська	0,3288	0,3267	0,3456	0,3389	0,3645	0,3498	0,0210	15

* Джерело: складено на основі власних розрахунків.

У четвертому розділі – «Стратегічне проектування господарського механізму розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України» – обґрунтовано пріоритети покращання інституційного базису безпеки функціонування господарського механізму розвитку сільських територій, запропоновано заходи щодо вдосконалення останнього, розроблено стратегію взаємоузгодження державної політики

забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій. Подолання інституційних бар'єрів безпеки функціонування господарського механізму розвитку сільських територій вимагає реалізації інституційної зміни на засадах дотримання вектора спрямованості дій «знизу-вверх», що дасть змогу мінімізувати рівень негативних суспільних очікувань і спротиву в процесі імплементації цієї зміни. Натомість формування організаційно-економічного інструментарію реалізації інституційної зміни доцільно провадити за вектором спрямованості дій «зверху-вниз», що забезпечить адекватну ресурсно-управлінську підтримку на всіх стадіях її впровадження.

Для покращання інституційного базису безпеки функціонування господарського механізму розвитку сільських територій необхідно реалізувати такі заходи: 1) посилити пріоритетність вирішення проблем активізації соціально-економічного розвитку сільських територій у нормативно-правовому базисі держави, у тому числі на основі прийняття Закону України «Про стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій», у якому доцільно закріпити поняття «сільська територія»; 2) покращити ефективність програмування соціально-економічного розвитку сільських територій на засадах врахування ініціативи представників сільських територіальних громад, подолання декларативного характеру програмних документів, формування чітких джерел і механізмів фінансування програмних цілей; 3) підвищити ресурсно-функціональну спроможність органів місцевого самоврядування через поетапне проведення реформи децентралізації управління, усунення дубльованих повноважень шляхом їх перерозподілу між органами місцевого самоврядування і органами виконавчої влади, запровадження механізмів громадського контролю; 4) удосконалити інституційне забезпечення функціонування земельних відносин в аграрній сфері шляхом зменшення рівня невизначеності перспективних очікувань суб'єктів АПК щодо розвитку цих відносин, а також запровадження ринку прав оренди та заставного права оренди земель сільськогосподарського призначення з одночасним завершенням процесів інвентаризації земель, розмежування земельного фонду та визначення чітких меж сільських населених пунктів, що дозволить у середньостроковій перспективі сформулювати передумови для поетапного запуску ринку земель сільськогосподарського призначення; 5) здійснити адаптацію внутрішнього аграрного ринку до сформованих диспропорцій та дисбалансів завдяки реалізації політики заміщення дефіцитного продовольства, оптимізації виробничо-галузевої структури АПК, формуванню горизонтально-вертикальних логістичних систем; 6) провести інформаційну кампанію популяризації сильних сторін вітчизняного АПК, що передбачає розробку інвестиційних паспортів з привабливими для конкретного регіону галузями, надання роз'яснень потенційним іноземним інвесторам стосовно безпечності умов господарювання; 7) удосконалити сертифікацію безпечності продовольства, створити національну систему управління даними щодо ризиків харчових продуктів і кормів, активізувати розбудову мережі сучасних лабораторій контролю якості продукції; 8) забезпечити підтримку техніко-технологічного переоснащення суб'єктів господарювання АПК на засадах

використання інновацій та лізингу, формування соціально-психологічних стимулів до створення кооперативів і трансформації господарств населення у фермерські господарства; 9) модернізувати об'єкти ринкової, фінансово-бізнесової, соціально-побутової, дорожньо-транспортної, інформаційно-комунікаційної та культурної інфраструктури сільських територій на засадах використання механізмів державно-приватного партнерства, посилення соціальної відповідальності агрохолдингів та формування механізмів відшкодування ними завданих інфраструктурних втрат; 10) стимулювати розбудову мережі інституцій інформаційно-консультаційного спрямування та підвищення участі наукових працівників вищих навчальних аграрних закладів та установ Національної академії аграрних наук України у наданні інформаційно-управлінської підтримки; 11) забезпечити формування сприятливого інституційно-психологічного базису в сільській місцевості шляхом посилення мотивації сільської молоді до проживання в селі, подолання інертності мислення сільського населення, відродження і збереження культурних звичаїв і традицій, що притаманні конкретній сільській території.

Покращання функціональної взаємодії господарського механізму розвитку сільських територій з системою економічної безпеки держави вимагає вдосконалення його структурних складових елементів. Це потребує подолання суперечностей та збалансування регіонально-галузевих управлінських впливів на процеси соціально-економічного розвитку сільських територій між Міністерством регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України і Міністерством аграрної політики та продовольства України; уникнення ризиків формування ірраціональної структури господарського механізму шляхом забезпечення тактико-оперативної підтримки проведення реформи децентралізації на селі; узгодження пріоритетів удосконалення господарського механізму зі стадіями розвитку сільських територій; структурної перебудови та модернізації економічного блоку, організаційно-управлінської надбудови, суспільно-соціальної підсистеми і технічного апарату господарського механізму розвитку сільських територій; досягнення стратегічних векторів безпекової трансформації господарського механізму розвитку сільських територій, серед яких інтенсифікація аграрного виробництва, нормалізація демографічної ситуації, екологізація енергетичних потужностей, нарощення експортного потенціалу, інвестиційно-інноваційна модернізація, галузеве збалансування, реструктуризація АПК, подолання соціальної несправедливості та фінансово-бюджетна децентралізація.

Подолання критичних просторово-територіальних дисбалансів потребує розробки методичних і прикладних засад стратегічного планування розвитку сільських територій шляхом формування стратегії взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій через реструктуризацію пріоритетів, механізмів та інструментів цієї політики, що передбачає розбудову мережі об'єктів медичного обслуговування, покращання комунікаційної мережі центрального водопостачання та водовідведення, встановлення об'єктів очисних споруд на сільських територіях, розбудову мережі закладів дошкільної освіти та продовження практики

оптимізації мережі загальноосвітніх закладів, збільшення у валовій структурі енергетичних потужностей України частки альтернативної енергетики через активізацію механізмів залучення незадіяного природно-ресурсного потенціалу сільських територій у систему вітчизняної енергетики, посилення інтеграції господарських комплексів сільських територій у систему горизонтально-вертикальних міжгосподарських взаємозв'язків, впровадження інноваційних технологій, дотримання справедливості в процесі розподілу суспільних благ між сільським і міським населенням, пришвидшення процесу створення об'єднаних сільських територіальних громад, збереження та розвиток біорізноманіття сільських територій, підвищення рівня правової культури та освіченості сільського населення в питаннях захисту своїх прав та інтересів, активізацію транскордонного співробітництва.

У п'ятому розділі – **«Напрями та засоби активізації розвитку сільських територій в контексті забезпечення економічної безпеки України»** – розроблено пропозиції щодо покращання бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій, запропоновано пріоритетні напрями диверсифікації господарської діяльності в контексті мінімізації ризиків економічної безпеки, запропоновано заходи стосовно підвищення ефективності реалізації потенціалу сільських територій у зміцненні продовольчої безпеки держави. Ресурсна обмеженість бюджетів сільських і селищних рад дестабілізує процеси забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій та фактично унеможлиблює формалізацію превентивних механізмів протидії їй загрозам. Удосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій передбачає доцільність: 1) покращання бюджетного процесу (середньострокове бюджетне планування, проектування бюджетів розвитку, нівелювання впливу інфляційної складової, подолання бюрократизму під час виділення бюджетних коштів); 2) зменшення залежності бюджетів сільських і селищних рад від трансфертів (диверсифікація джерел фінансових надходжень, посилення ролі податку на нерухомість і запровадження сільського податку з базовою ставкою один відсоток на експорт аграрної продукції, формування соціально-психологічних стимулів у підприємців до реєстрації за місцем ведення господарської діяльності); 3) детінізації процесів господарювання (посилення контролю за порушенням норм трудового законодавства, особливо в сезонний період ведення агротехнологічних робіт у рослинництві, протидія приховуванню реальних обсягів господарювання, підвищення рівня податкової культури населення); 4) залучення зовнішніх фінансових ресурсів (активізація співпраці зі суб'єктами банківсько-фінансового сектору, реалізація спільних проектів з часткою участі приватного капіталу не менше ніж 25 %, запровадження практики концесії).

Ефективним інструментом подолання монофункціонального характеру розвитку сільських територій України, підвищення зайнятості сільського населення та мінімізації ризиків економічної безпеки є диверсифікація господарської діяльності. Ефективність цієї диверсифікації залежить від параметрів вибору її форм і напрямів, оптимальності поєднання диверсифікації

в сільськогосподарській та несільськогосподарській сферах, збалансування переваг і недоліків вертикально-горизонтальних її форм. Цільовими напрямками горизонтально-вертикальної диверсифікації господарської діяльності в аграрній сфері є розвиток органічного землеробства, відродження галузі тваринництва, стимулювання нетрадиційних видів аграрної діяльності, формування замкнутих циклів виробництва та переробки продукції, що дозволяє збільшити кількість сполучних ланок ланцюга створення доданої вартості та зменшити сировинну спрямованість господарських комплексів сільських територій, тоді як у несільськогосподарській сфері пріоритетними напрямками диверсифікації господарської діяльності визначено сільський зелений туризм, лісову та деревообробну промисловість, рибне господарство, сферу послуг і торгівлі, альтернативну енергетику.

Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій визначає параметри формування продовольчої безпеки держави. На фоні достатнього рівня забезпеченості основними видами продовольства песимістичними є результати трендового прогнозування обсягів виробництва окремих його видів на період до 2020 року. Зокрема, передбачається зменшення обсягів виробництва зернових і зернобобових до 51265,5 тис. т (скорочення на 22,4 % порівняно з 2016 р.), соняшнику – 12942,2 тис. т (5,0 %), яловичини та телятини – 230,4 тис. т (38,7 %), молока – 8319,9 тис. т (19,9 %). Побудована на основі статистичних даних за період 2000–2016 років економетрична модель дозволила визначити істотні фактори, що впливають на параметри цієї ефективності, залежність між якими пояснюється таким рівнянням регресії:

$$y = 208,5032 - 3,2809x_1 + 0,0673x_2 + 0,5062x_3 + 0,0337x_4, \quad (2)$$

де y – обсяг виробництва сільськогосподарської продукції на 100 га с.-г. угідь (у постійних цінах 2010 р., тис. грн); x_1 – обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство (у фактичних цінах), млрд грн; x_2 – середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника в сільському господарстві, грн; x_3 – енергетичні потужності на 100 га посівної площі, тис. кВт; x_4 – обсяг внесення мінеральних добрив на 100 га посівної площі, кг поживної речовини. Перевірка економетричної моделі на адекватність за такими критеріями, як коефіцієнт детермінації ($R^2=0,9497$), F -критерій Фішера ($F_p=56,60$) і t -критерій Стюдента ($t_p=15,05$) з ймовірністю 95 % дозволяє стверджувати, що модель є достовірною.

З метою підвищення ефективності використання земельних ресурсів на сільських територіях доцільним є раціональне управління цими факторами. На основі врахування дисперсії помилок прогнозу проведено розрахунки, які свідчать, що раціональне управління вказаними факторами з ймовірністю 95 % забезпечить справдження інтервального прогнозу математичного сподівання збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції на 100 га с.-г. угідь (у постійних цінах 2010 р., тис. грн) у межах діапазону [811,1; 1071,4] та інтервального прогнозу індивідуального значення в рамках [797,1; 1085,4]. Організаційно-економічний інструментарій реалізації потенціалу сільських територій у контексті зміцнення продовольчої безпеки відображено на рис. 3.

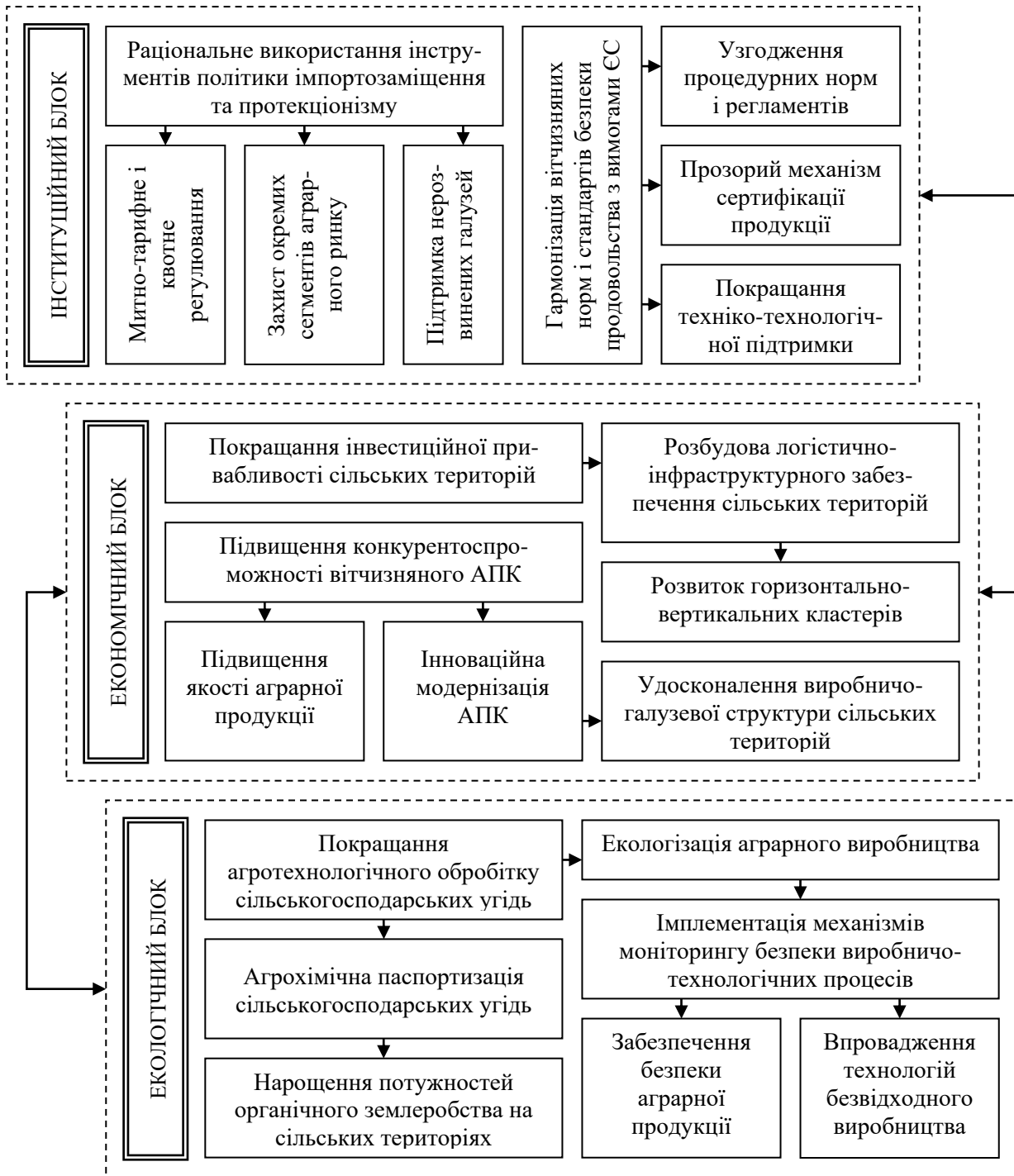

Рис. 3. Організаційно-економічний інструментарій реалізації потенціалу сільських територій у контексті зміцнення продовольчої безпеки України*.

* Джерело: власна розробка.

Підвищення ефективності реалізації потенціалу сільських територій у зміцненні продовольчої безпеки України потребує вдосконалення нормативно-правового регулювання політики забезпечення цієї безпеки, формування механізмів посилення захисту внутрішнього аграрного ринку та підвищення ефективності реалізації політики імпортозаміщення, наближення національної системи сертифікації продуктів харчування і норм виробничо-технологічних

процесів в АПК до вимог країн-членів ЄС, розбудови інтегрованих горизонтально-вертикальних логістичних аграрних центрів, інтенсифікації аграрного виробництва та екологізації його виробничо-господарських процесів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано нове вирішення комплексної наукової проблеми стосовно розробки теоретико-методологічних і прикладних засад формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави, реалізація яких створить передумови для вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій економічної безпеки України, покращення добробуту сільського населення, зміцнення продовольчої безпеки держави та становлення процесів сталого розвитку сільських територій. Отримані науково-теоретичні, методологічні та практичні результати дають підстави для таких висновків:

1. Формування безпечних умов розвитку людини та суспільства є стратегічним пріоритетом державної політики. Центральне місце у сфері гарантування безпечних умов розвитку суспільства та людини посідає економічна безпека. Багатоаспектна природа економічної безпеки держави зумовила формування серед науковців різних концептуальних позицій стосовно тлумачення сутності цього поняття, серед яких, зокрема: стабільність і забезпечення здатності держави до розвитку, оптимальний стан національної економіки, протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам, ресурсно-функціональний підхід, захист національних інтересів держави. Комплексний характер економічної безпеки держави вимагає дотримання системного підходу до вирішення проблеми її забезпечення.

2. Розвиток сільських територій та економічна безпека держави перебувають у дуальній взаємозалежності: з одного боку, сільські території формують ресурсну базу цієї безпеки, а з іншого – система економічної безпеки держави створює передумови для забезпечення сталого розвитку сільських територій. З огляду на це господарський механізм розвитку сільських територій доцільно визначити як структурну складову системи економічної безпеки держави, що формалізується на основі економічного блоку, організаційно-управлінської надбудови, суспільно-соціальної підсистеми і технічного апарату, взаємодія яких спрямована на реалізацію економічних законів, захист права власності, розвиток продуктивних сил і досягнення соціальної справедливості, що забезпечує вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій, протистояння дестабілізуючому впливу загроз, диверсифікацію ризиків економічної безпеки, узгодження суспільних інтересів і розв'язання соціально-економічних суперечностей, покращання якості життя й добробуту сільського населення, збереження та захист природних ресурсів.

3. Сільські території є складною соціально-економічною системою, елементами якої є природно-екологічний, адміністративно-управлінський, господарсько-виробничий та соціокультурний сектори, що функціонують на засадах автономних взаємозв'язків між собою з метою задоволення потреб та

інтересів сільського населення, покращення його добробуту, подолання просторово-територіальних дисбалансів економічної безпеки, забезпечення населення продовольством, збереження природних екосистем і становлення процесів сталого розвитку держави. Монофункціональний розвиток сільських територій спричинює надмірну залежність їх господарських комплексів від державної підтримки, що вимагає дотримання диференційованих підходів у формуванні інструментарію системи забезпечення економічної безпеки на сільських та урбанізованих територіях.

4. Дестабілізуючий вплив загроз на функціонування господарського механізму розвитку сільських територій характеризується параметрами невизначеності умов розвитку сільських територій, адекватності інституційної структури держави вимогам і потребам сучасних викликів, диверсифікованості господарських комплексів сільських територій та здатності господарського механізму розвитку сільських територій адаптуватися до змін. Опрацювання загроз функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій дозволило поглибити онтологію цих загроз у межах структурно-функціонального аспекту, що забезпечило ідентифікацію їх типів за: недосконалістю інституційного середовища; посиленням ірраціоналізму ведення господарської діяльності; зниженням економічного добробуту сільського населення; деградацією соціальної сфери; погіршенням демографічної ситуації; руйнацією логістичної інфраструктури; загостренням екологічних дисбалансів.

5. Регіонально-галузева специфіка дослідження господарського механізму розвитку сільських територій у системі економічної безпеки зумовлює формалізацію її методології в межах таких двох стратегічних векторів: 1) діагностика безпекових умов функціонування господарського механізму, що агрегується у формі інтегрального показника економічної безпеки розвитку сільських територій; 2) дослідження сформованих взаємозв'язків між економічною безпекою розвитку сільських територій та економічною безпекою держави через призму використання галузевих аспектів забезпечення продовольчої безпеки. Методика оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій формується з урахуванням 47 індикаторів у розрізі запропонованих таких її п'яти складових: господарсько-інфраструктурної безпеки, безпеки сільських домогосподарств, соціально-гуманітарної та демографічної безпеки, а також безпеки природокористування.

6. Опрацювання світового досвіду розвитку сільських територій дозволило реструктуризувати традиційні підходи до реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки шляхом узгодження безпекових передумов і перспектив його впровадження з ресурсним потенціалом держави в межах таких пріоритетних напрямів, як завершення трансформаційних процесів адаптації національної економіки до вимог передових міжнародних інституцій, забезпечення продовольчої безпеки держави, гарантування безпечних умов функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення, вирівнювання диспропорцій просторово-територіального розвитку, страхування

ризиків в АПК, мінімізація умов інформаційної невизначеності прийняття управлінських рішень на засадах аграрного дорадництва.

7. Сільські території України займають близько 90 % загальної площі держави, де сконцентровано 42,7 млн га сільськогосподарських угідь. Попри наявність потужного природно-ресурсного потенціалу, налагодження ефективного функціонування господарського механізму розвитку сільських територій обмежується як недостатнім рівнем залучення цього потенціалу в процеси господарювання, так і недоліками державного управління на просторово-територіальному рівні. Це трансформується в негативні тенденції розвитку сільських територій, серед яких скорочення за період 1990-2016 років кількості сільських населених пунктів на 468 од., чисельності сільського населення на 3,8 млн осіб, частки сільського населення в загальній його структурі на 1,7 %; зменшення у 2011-2016 роках кількості об'єктів роздрібної торгівлі на 36,0 %; погіршення у 2016 р. порівняно з 2011 р. рівня економічної активності сільського населення до 60,9 %.

8. Економічна безпека розвитку сільських територій визначається характером впливу її детермінант, серед яких ідентифіковано політико-управлінські (засади політики забезпечення економічної безпеки, ресурсна спроможність сільських рад, плюралізм і громадський контроль), організаційно-економічні (інфраструктурне забезпечення, кон'юнктура аграрного ринку, інвестиційна привабливість сільських територій), техніко-технологічні (оснащеність господарських комплексів, інноваційність виробничо-господарських процесів, наукова обґрунтованість технологічних циклів), соціально-культурні (соціальні, освітні, медичні, культурні, релігійні, суспільні, етнічні), природно-екологічні (регіональні особливості природно-ресурсного потенціалу, екологічні засади природокористування).

9. Державна політика забезпечення економічної безпеки у сфері розвитку сільських територій України характеризується недостатньою ефективністю. Це зумовлено як об'єктивними (декларативний характер державних цільових програм, недосконалість організаційно-економічного інструментарію забезпечення економічної безпеки, несформованість механізмів фінансування програмних заходів, ресурсна обмеженість системи державного управління та її розбалансованість на різних ієрархічних рівнях), так і суб'єктивними (другорядний принцип пріоритетності вирішення проблем розвитку сільських територій, надмірний бюрократизм прийняття управлінських рішень, корумпованість чиновників, інертність та пасивність сільського населення) впливами.

10. Результати оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій свідчать, що її інтегральний показник протягом 2011-2016 років перебував у межах небезпечної зони та у звітному періоді становив 0,3844 пункта. Найвищий рівень економічної безпеки розвитку сільських територій у 2016 році спостерігався в Київській області. При цьому в першій десятці рейтингу було представлено шість із восьми західних областей України. Критично низький рівень економічної безпеки розвитку сільських територій свідчить про структурну недосконалість і ресурсну неспроможність системи

економічної безпеки реалізувати свої функції на просторово-територіальному рівні; низьку контрольованість та керованість загроз економічній безпеці; несформованість механізму трансформації підвищення рівня ефективності функціонування АПК в процесі зміцнення економічної безпеки розвитку сільських територій; посилення ірраціонального природокористування.

11. Стратегічними пріоритетами покращання інституційного базису безпеки функціонування господарського механізму розвитку сільських територій України визначено: удосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення ефективності реалізації положень програмних документів стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій; підвищення ресурсно-функціональної спроможності органів місцевого самоврядування; удосконалення інституційних механізмів регулювання земельних відносин; збалансування внутрішнього аграрного ринку; підвищення інвестиційної привабливості АПК; наближення вітчизняного аграрного законодавства до засад Спільної аграрної політики країн ЄС, покращання бізнес-середовища розвитку інтегрованих підприємницьких структур та інституцій інформаційно-дорадчого спрямування; розробку механізмів подолання депресивного характеру розвитку сільських територій та формування позитивного інституційно-психологічного базису проживання в сільській місцевості.

12. Удосконалення господарського механізму розвитку сільських територій та підвищення рівня його функціональної взаємодії з системою економічної безпеки держави потребує усунення дисбалансів регіонально-галузевих управлінських впливів, забезпечення тактико-оперативної підтримки проведення реформи децентралізації в сільській місцевості на засадах збереження соціально-культурної ідентичності українського села, покращання складових елементів господарського механізму розвитку сільських територій, імплементації структурних змін у розрізі функцій системи економічної безпеки держави, орієнтації на досягнення стратегічних векторів безпекової трансформації господарського механізму.

13. Формування методичних і прикладних засад стратегічного планування розвитку сільських територій в умовах посилення критичних просторово-територіальних дисбалансів передбачає доцільність розробки стратегії взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій шляхом кореспонденції їх цілей, посилення соціальної та екологічної спрямованості безпекової політики, переорієнтації інструментів і засобів останньої в площину довгострокових пріоритетів сталого розвитку сільських територій, подолання інертності управлінських процесів у просторово-регіональному вимірі, формалізації превентивних механізмів уникнення ризиків і загроз становлення процесів сталого розвитку в сільській місцевості.

14. Удосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій потребує покращання бюджетного процесу, зменшення залежності бюджетів сільських і селищних рад від трансфертів, детінізації процесів господарювання в АПК, пошуку джерел залучення зовнішніх

фінансових ресурсів, бюджетно-фінансової підтримки процесів забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій за її складовими. Орієнтація на ці напрями забезпечить приведення у відповідність бюджетних повноважень із соціальними нормативами, підвищення прозорості бюджетного процесу, подолання дотаційного характеру бюджетів сільських і селищних рад, формування бюджетів розвитку.

15. Диверсифікація господарської діяльності на сільських територіях має відбуватися в контексті формування оптимальної виробничо-галузевої структури АПК, чітко вираженої соціальної спрямованості проєктованих заходів, дотримання засад раціонального природокористування, становлення механізмів нарощення фінансово-ресурсної бази покращання доступності сільських територій та їх інфраструктурного забезпечення. Пріоритетними напрямками горизонтально-вертикальної диверсифікації господарської діяльності в АПК визначено розвиток органічного землеробства, відродження галузі тваринництва, стимулювання нетрадиційних видів сільськогосподарської діяльності, формування замкнутих циклів виробництва та переробки продукції, тоді як у несільськогосподарській сфері – сільський зелений туризм, лісову та деревообробну промисловість, рибне господарство, сферу послуг і торгівлі, альтернативну енергетику.

16. Природно-ресурсний потенціал сільських територій визначає параметри продовольчої безпеки держави, що потребує вдосконалення організаційно-економічного інструментарію підвищення ефективності його використання, який передбачає реалізацію заходів інституційного (гармонізація вітчизняних норм і стандартів безпеки продовольства з вимогами країн ЄС, раціональне використання інструментів політики імпортозаміщення та протекціонізму), економічного (покращання інвестиційної привабливості сільських територій, удосконалення їх виробничо-галузевої структури та підвищення конкурентоспроможності АПК) та екологічного (покращання агротехнологічного обробітку сільськогосподарських угідь, екологізація аграрного виробництва та моніторинг безпеки його виробничо-технологічних процесів) блоків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Бойко В. В. Безпекові пріоритети господарського механізму розвитку сільських територій // Соціо-еколого-економічний розвиток агропродовольчої сфери України в сучасних умовах: проблеми та шляхи їх розв'язання : монографія / авт. кол.: О. І. Павлов, К. Б. Козак, Д. Ф. Крисанов та ін. ; за ред. О. І. Павлова. Одеса : Астропринт, 2015. С. 301–313 (0,72 д. а.).

2. Бойко В. В. Структуризація дестабілізуючого середовища розвитку соціально-економічної системи // Фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук Л. І. Антошкіної, д-ра екон. наук С. А. Навроцького. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. С. 20–24 (0,42 д. а.).

3. Бойко В. В. Просторово-регіональний вимір економічної безпеки: аспект розвитку сільських територій // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : монографія : в 3 т. Т. 1 / за заг. ред. В. О. Онищенко та Г. В. Козаченко. Полтава : ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2016. С. 77–93 (1,0 д. а.).

4. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України : монографія / за ред. д. е. н., проф. Т. Г. Васильціва, к. е. н., доц. В. В. Бойка. Львів : Ліга-Прес, 2016. 262 с. (15,4 д. а., дисертанту належить 7,2 д. а.; особистий внесок автора – написання п. 1.1, 1.2, 1.3; участь у написанні вступу, п. 3.2, 3.3, 3.4, висновків).

5. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с. (особистий внесок автора – участь у написанні п. 13.2 «Пожвавлення реального сектору» (С. 340–344); дисертанту належить 0,1 д. а.).

6. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України : монографія. Львів : Видавництво ННВК «АТБ», 2017. 426 с.

Публікації у наукових фахових виданнях України:

7. Васильців Т. Г., Бойко В. В., Поповіченко Ю. А. Стратегічні пріоритети державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Пріоритети та механізми соціально-економічного розвитку сільських територій : зб. наук. пр. / В. Кравців (відп. ред.) ; НАН України, ІРД. Львів, 2013. Вип. 6(104). С. 79–87 (0,51 д. а., дисертанту належить 0,25 д. а.; автором визначено перешкоди в процесі реалізації державної політики соціально-економічного розвитку сільських територій та обґрунтовано стратегічні пріоритети цієї політики).

8. Бойко В. В., Оліщук П. О. Пріоритетні напрями стимулювання розвитку місцевих ініціатив у сільських територіях // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». 2013. № 6. С. 86–93 (0,47 д. а., дисертанту належить 0,27 д. а.; автором досліджено роль місцевих ініціатив у розвитку сільських територій та запропоновано організаційно-економічні заходи щодо стимулювання розвитку цих ініціатив).

9. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Інституціональні засади розвитку підприємництва на сільських територіях // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія економічна. 2014. № 3. С. 52–59 (0,8 д. а., дисертанту належить 0,4 д. а.; автором ідентифіковано інституціональні бар'єри розвитку підприємництва на сільських територіях та обґрунтовано концептуальні засади реалізації інституціональної зміни).

10. Бойко В. В. Моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми ефективного розвитку прикордонних територій : зб. наук. пр. / редкол.: В. Кравців (відп. ред.) та ін. ; ДУ ІРД ім. М. Долішнього НАН України. Львів, 2014. Вип. 4(108). С. 298–305 (0,41 д. а.).

11. Бойко В. В. Організація інформаційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. 2014. № 21(1). С. 337–342 (0,43 д. а.).

12. Бойко В. В. Механізми активізації інноваційного розвитку сільських територій // Вісник Одеського національного університету ім. І. Мечникова : серія «Економіка». 2014. Т. 19, вип. 2/4. С. 148–151 (0,53 д. а.).

13. Бойко В. В. Інформаційні технології як інструмент підвищення конкурентоспроможності сільських територій // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / за ред. Л. Синяєвої. Мелітополь, 2014. № 4(28). С. 299–302 (0,41 д. а.).

14. Бойко В. В. Інституційні загрози формуванню господарського механізму розвитку сільських територій // Аграрна економіка. 2015. Т. 8, № 1–2. С. 47–53 (0,75 д. а.).

15. Бойко В. В. Сільські території у формуванні економічної безпеки держави: теоретичний аспект // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. Вип. 11. С. 64–68 (0,57 д. а.).

16. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Розвиток сільських територій як стратегічний пріоритет зміцнення економічної безпеки держави // Стратегічні пріоритети. 2015. № 2(35). С. 58–62 (0,71 д. а., дисертанту належить 0,4 д. а.; автором запропоновано заходи щодо досягнення стратегічних пріоритетів зміцнення економічної безпеки держави на засадах активізації процесів розвитку сільських територій).

17. Бойко В. В. Аналізування соціально-екологічної сфери забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2017. Вип. 2(08), ч. 2. С. 43–48 (0,55 д. а.).

18. Бойко В. В. Діагностика детермінант економічної безпеки розвитку сільських територій // Інтелект ХХІ. 2017. № 2. С. 280–287 (0,54 д. а.).

19. Бойко В. В. Ідентифікація дестабілізуючих тенденцій функціонування господарського механізму розвитку сільських територій // Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 14. С. 86–92 (0,61 д. а.).

20. Бойко В. В. Вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій як інструмент зміцнення економічної безпеки // Інтелект ХХІ. 2017. № 4. С. 53–57 (0,58 д. а.).

21. Бойко В. В. Діагностика економічної безпеки розвитку сільських територій // Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 19. С. 79–83 (0,59 д. а.).

Публікації в електронних наукових фахових виданнях України:

22. Бойко В. В. Парадигма системи економічної безпеки держави [Електронний ресурс] // Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 6. С. 97–101. URL: <http://global-national.in.ua> (0,48 д. а.).

23. Бойко В. В. Формування методології дослідження господарського механізму розвитку сільських територій у системі економічної безпеки держави [Електронний ресурс] // Економіка та суспільство. 2016. Вип. 3. С. 44–51. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua> (0,63 д. а.).

Публікації в наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз:

24. Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2015. № 4, т. 1. С. 162–167 (0,65 д. а.), (міжнародна наукометрична база *Index Copernicus*).

25. Бойко В. В. Загрози функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій: структурно-функціональний аспект // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 8(182). С. 195–204 (0,5 д. а.), (міжнародна наукометрична база *SciVerse Scopus*).

26. Бойко В. В. Удосконалення господарського механізму розвитку сільських територій в контексті зміцнення економічної безпеки держави // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2016. № 5, т. 1. С. 28–34 (0,65 д. а.), (міжнародна наукометрична база *Index Copernicus*).

27. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Світовий досвід розвитку сільських територій в контексті державної політики забезпечення економічної безпеки // Науковий вісник Полісся. 2016. № 3(7). С. 15–21 (0,58 д. а., дисертанту належить 0,3 д. а.; автором розроблено механізм адаптивного застосування світового досвіду розвитку сільських територій в контексті реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки), (міжнародні наукометричні бази *Web of Science (Thomson Reuters)*, *Index Copernicus* та інші).

28. Boiko V. Strategic Directions Towards Enhancement of the Efficiency of Ukraine's Agro-industrial Complex in Conditions of Macroeconomic Instability Threats // Scientific bulletin of Polissia. 2016. N 4 (8), part. 1. P. 57–61 (0,55 д. а.), (міжнародні наукометричні бази *Web of Science (Thomson Reuters)*, *Index Copernicus* та інші).

29. Бойко В. В. Формування стратегії взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій // Бізнес Інформ. 2017. № 2. С. 158–165 (0,83 д. а.), (міжнародні наукометричні бази *Index Copernicus*, *Ulrichsweb Global Serials Directory*, *Research Papers in Economics*, *Academic Journals Database*, *COPAC Union Catalogue* та інші).

30. Бойко В. В. Оцінювання ефективності державної політики забезпечення економічної безпеки у сфері розвитку сільських територій // Проблеми економіки. 2017. № 2. С. 76–82 (0,65 д. а.), (міжнародні наукометричні бази *Index Copernicus*, *Ulrichsweb Global Serials Directory*, *Research Papers in Economics*, *Directory of Open Access* та інші).

31. Бойко В. В. Шляхи підвищення ефективності реалізації потенціалу сільських територій в контексті зміцнення продовольчої безпеки держави // Бізнес Інформ. 2017. № 6. С. 117–123 (0,65 д. а.), (міжнародні наукометричні бази *Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Academic Journals Database, COPAC Union Catalogue* та інші).

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав:

32. Boyko V., Hubeni Y. Promotion of the innovation component of the local business development in rural areas // *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development : Scientific Journal*. 2014. Vol. 36, N 2. P. 297–307 (0,61 д. а., дисертанту належить 0,3 д. а.; автором розроблено комплекс пріоритетних заходів у межах державної економічної політики щодо стимулювання інноваційної складової розвитку підприємництва на сільських територіях).

33. Boiko V., Hubeni Y., Olishchuk P. Tools and Mechanisms for Rural Area Development in the State Economic Security Policy System // *Scientific Journal Warsaw University of Life Sciences. SGGW Problems of World Agriculture*. 2016. Vol. 16 (XXXI), N 4. P. 131–139 (0,73 д. а., дисертанту належить 0,35 д. а.; автором розроблено організаційно-економічні, соціогуманітарні, логістично-інфраструктурні та екологоохоронні інструменти та механізми стимулювання розвитку сільських територій у межах державної політики забезпечення економічної безпеки).

34. Boiko V. Diversification of Business Activity in Rural Areas as a Risk Minimization Tool of Economic Security // *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2017. Vol. 39, N 1. P. 19–32 (1,0 д. а.).

Публікації апробаційного характеру:

35. Бойко В. В. Роль кооперації у розвитку сільських територій // Теоретико-методологічні засади ефективного розвитку аграрного виробництва : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (24-25 квітня 2014 р.) : у 2 ч. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2014. Ч. 1. С. 198–201 (0,26 д. а.).

36. Бойко В. В. Пріоритетні напрями подолання актуальних проблем розвитку АПК у забезпеченні сільського зростання // Пошук ефективних механізмів господарювання в контексті сучасної економічної теорії : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30–31 травня 2014 р.) / відп. за вип. С. Якубовський ; ОНУ ім. І. Мечникова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2014. Ч. 1. С. 10–12 (0,15 д. а.).

37. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Організаційно-економічні заходи зміцнення фінансової безпеки підприємництва на сільських територіях // Фінансово-економічна безпека: держава, регіон, підприємство : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (15 листопада – 15 грудня 2014 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2014. С. 176–179 (0,27 д. а., дисертанту належить 0,12 д. а.; автором обґрунтовано організаційно-економічні заходи щодо зміцнення фінансової безпеки підприємництва на сільських територіях).

38. Бойко В. В. Функціональні властивості та характеристики безпеки // Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир : Полісся, 2015. С. 80–83 (0,19 д. а.).

39. Бойко В. В. Сучасні передумови становлення системи економічної безпеки держави // Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (12–13 травня 2015 р.). Львів, 2015. С. 200–202 (0,17 д. а.).

40. Бойко В. В. Формування безпеки розвитку інтеграційних відносин на сільських територіях // Проблеми і перспективи розвитку ринку аграрної продукції в Україні : матеріали круглого столу, присвяч. 20-річчю заснування кафедри міжнародної економіки, туризму та менеджменту ЗЕД (3 червня 2015 р.). Дубляни, 2015. С. 47–50 (0,17 д. а.).

41. Бойко В. В. Безпека інституційно-психологічного базису господарського механізму розвитку сільських територій // Стратегія збалансованого використання економічного, технологічного та ресурсного потенціалу країни : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Кам'янець-Подільський, 4–5 червня 2015 р.). Тернопіль : Крок, 2015. С. 103–104 (0,1 д. а.).

42. Бойко В. В. Структуризація наукових підходів до визначення поняття «сільська територія» // Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації : зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 8–9 жовтня 2015 р.) / за заг. ред. проф. Синчака В. П. Хмельницький : Хмельн. ун-т управління та прав, 2015. С. 19–20 (0,14 д. а.).

43. Бойко В. В. Типологізація моделей системи економічної безпеки держави // Облік, аналіз і аудит: виклики інституціональної економіки : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (10 жовтня 2015 р.) / відп. ред. І. Б. Садовська. Луцьк : РВВ Луцьк. НТУ, 2015. С. 23–25 (0,1 д. а.).

44. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Господарський механізм розвитку сільських територій як регулятор безпекових процесів держави // Економічна безпека України в умовах фінансової глобалізації : матеріали наук.-практ. круглого столу (16 жовтня 2015 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2015. С. 11–14 (0,18 д. а., дисертанту належить 0,1 д. а.; автором визначено роль господарського механізму розвитку сільських територій в забезпеченні економічної безпеки держави).

45. Бойко В. В. Ідентифікація причин виникнення загроз соціально-економічному розвитку сільських територій // Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України : матеріали V Ювілейної всеукр. наук.-практ. конф. (4 грудня 2015 р.). Тернопіль : Крок, 2015. С. 97–98 (0,13 д. а.).

46. Бойко В. В. Характеристика дестабілізуючого впливу загроз функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених (Бердянськ, 27–28 січня 2016 р.). Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. С. 20–21 (0,15 д. а.).

47. Бойко В. В. Визначення загроз руйнації логістичної інфраструктури сільських територій // Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (25 березня 2016 р.). Луцьк : РВВ Луцьк. НТУ, 2016. С. 17–18 (0,14 д. а.).

48. Бойко В. В. Безпекові пріоритети Спільної аграрної політики Європейського Союзу // Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (29 квітня 2016 р.) / відп. ред. В. О. Морохова. Луцьк : РВВ Луцьк. НТУ, 2016. С. 22–25 (0,13 д. а.).

49. Бойко В. В. Принципи методології дослідження господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави // Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19 травня 2016 р.) / упоряд.: М. З. Мальський, О. С. Кучик, Р. В. Вовк. Львів, 2016. С. 83–85 (0,12 д. а.).

50. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Зарубіжний досвід страхування ризиків в аграрній сфері // Актуальні проблеми сьогодення у сфері фінансів, обліку та аудиту : тези доп. інтернет-конф. (24–25 травня 2016 р.). Хмельницький : ХКТЕІ, 2016. С. 87–91 (0,19 д. а., дисертанту належить 0,1 д. а.; автором опрацьовано досвід США та Канади в страхуванні аграрних ризиків).

51. Бойко В. В. Забезпечення безпеки функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем АПК : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 14 липня 2016 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 79–82 (0,28 д. а.).

52. Boiko V., Hubeni Y., Olishchuk P. Business Environment Diagnostics in Rural Areas: Social and Psychological Aspect // Agrarian Perspectives XXV. Global and European Challenges for Food Production, Agribusiness and the Rural Economy : Proceedings of the 25th International Scientific Conference (September 14-16, 2016). Prague : Czech University of Life Sciences Prague, 2016. P. 125–132 (0,64 д. а., дисертанту належить 0,3 д. а.; автором виділено недоліки підприємницького середовища на сільських територіях та розроблено заходи щодо його покращення).

53. Бойко В. В. Стратегічні вектори безпекової трансформації господарського механізму розвитку сільських територій // Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 28 жовтня 2016 р.). Тернопіль : Крок, 2016. С. 124–126 (0,19 д. а.).

54. Бойко В. В. Децентралізація управління як інструмент зміцнення соціально-економічної безпеки розвитку сільських територій // Актуальні питання сучасної аграрної науки : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (17 листопада 2016 р.) / ред. кол.: Непочатенко О. О. (відп. ред.) та ін. Умань : Вид.-поліграф. центр «Візаві», 2016. С. 189–191 (0,15 д. а.).

55. Бойко В. В. Структуризація детермінант економічної безпеки розвитку сільських територій // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (7 квітня 2017 р.). Харків : Міськдрук, ХНТУСГ, 2017. Т. 2. С. 192–195 (0,18 д. а.).

56. Бойко В. В. Горизонтально-вертикальна диверсифікація господарської діяльності в АПК у контексті зміцнення економічної безпеки // Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки : зб. наук. статей за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф. (13–14 квітня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Ч. 2. С. 47–50 (0,16 д. а.).

57. Бойко В. В. Критерії та принципи диверсифікації господарської діяльності на сільських територіях в контексті зміцнення економічної безпеки // Сучасні економічні, соціальні та екологічні детермінанти активізації розвитку країни та її регіонів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 28–29 квітня 2017 р.). Ч. 1 / ред. кол. : Лендел М. А. (гол. ред.) та ін. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. С. 136–139 (0,18 д. а.).

58. Бойко В. В. Обґрунтування пріоритетів взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка : економічні науки. 2017. Вип. 12, т. 2. С. 123–129 (0,43 д. а.).

59. Бойко В. В. Ідентифікація недоліків державної політики забезпечення економічної безпеки в сфері розвитку сільських територій // Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16–17 травня 2017 р.). Одеса : Бондаренко М. О., 2017. С. 197–198 (0,15 д. а.).

60. Бойко В. В. Забезпечення ефективності функціонування АПК України в умовах євроінтеграції // Фінансово-економічні механізми підтримки суб'єктів реального сектору економіки України в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 24 травня 2017 р.). Київ : Алерта, 2017. С. 76–78 (0,15 д. а.).

61. Бойко В. В. Напрями забезпечення якості та безпеки вітчизняного продовольства в умовах євроінтеграції // Трансформаційні зміни національної економіки в умовах євроінтеграції : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (30–31 травня 2017 р.). Дубляни, 2017. С. 39–42 (0,14 д. а.).

Публікації в інших виданнях:

62. Дисбаланси та механізми розвитку внутрішнього ринку України в умовах воєнних дій на Донбасі : аналіт. доп. / Волошин В. І., Васильців Т. Г., Давиденко С. В. та ін. Львів : ЛігаПрес, 2015. 84 с. (5,09 д. а., дисертанту належить 0,3 д. а.; автором розроблено інструменти та механізми подолання дисбалансів розвитку вітчизняного АПК в умовах ведення воєнних дій на Донбасі).

63. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ : НІСД, 2017. 928 с. (особистий внесок автора – участь у написанні «Розділу 16 Імпульси розвитку реального сектору економіки», де ним

обґрунтовано стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності АПК України; дисертанту належить 0,1 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Бойко В. В. Формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки). – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2017.

У дисертації розглядаються теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування господарського механізму розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави. Сформовано методологію дослідження та розроблено методику оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій. Досліджено сучасні тенденції розвитку сільських територій. Визначено детермінанти економічної безпеки розвитку сільських територій. Проаналізовано ефективність державної політики забезпечення економічної безпеки у сфері сільських територій. Проведено оцінювання економічної безпеки розвитку сільських територій.

Обґрунтовано пріоритети та інструменти розвитку сільських територій у системі забезпечення економічної безпеки України. Розроблено стратегію взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку сільських територій. Запропоновано напрями вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій. Визначено інструменти диверсифікації господарської діяльності в сільській місцевості. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності реалізації потенціалу сільських територій у зміцненні продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: господарський механізм, економічна безпека, сільські території, система економічної безпеки держави, загроза, ризик, сільське господарство, продовольча безпека.

АННОТАЦИЯ

Бойко В. В. Формирование хозяйственного механизма развития сельских территорий в системе экономической безопасности государства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 21.04.01 – экономическая безопасность государства (экономические науки). – Национальный институт стратегических исследований, Киев, 2017.

В диссертации рассматриваются теоретико-методологические и прикладные аспекты формирования хозяйственного механизма развития сельских территорий в системе экономической безопасности государства. Сформирована методология исследования и разработана методика оценки экономической безопасности развития сельских территорий. Исследованы современные тенденции развития сельских территорий. Определены детерминанты экономической безопасности развития сельских территорий.

Проанализирована эффективность государственной политики обеспечения экономической безопасности в сфере сельских территорий. Проведена оценка экономической безопасности развития сельских территорий.

Обоснованы приоритеты и инструменты развития сельских территорий в системе обеспечения экономической безопасности Украины. Разработана стратегия согласования государственной политики обеспечения экономической безопасности и устойчивого развития сельских территорий. Предложены направления совершенствования бюджетно-финансового обеспечения развития сельских территорий. Определены инструменты диверсификации хозяйственной деятельности в сельской местности. Предложены меры по повышению эффективности реализации потенциала сельских территорий в укреплении продовольственной безопасности государства.

Ключевые слова: хозяйственный механизм, экономическая безопасность, сельские территории, система экономической безопасности государства, угроза, риск, сельское хозяйство, продовольственная безопасность.

ANNOTATION

Boiko V. V. Formation of the economic mechanism for the development of rural areas in the system of economic security of the state. – Manuscript.

A thesis for the scientific degree of Doctor of Economics Sciences by speciality 21.04.01 – Economic Security of the State (economic sciences). – National Institute for Strategic Studies, Kyiv, 2017.

The author examines the theoretical and methodological and applied aspects of the formation of the economic mechanism for the development of rural areas in the system of economic security of the state in the thesis paper. The author differentiates the characteristics of the impact of institutional, operating, organizational and economic, socio-psychological factors forming the economic security in rural and urban areas. The paper identifies the strategic, tactical and operative objectives of the development of rural areas in the system of economic security of the state. The classification of threats to the economic security of rural areas development has been carried out. The research methodology was developed and a methodology for assessing the economic security of the development of the rural areas was carried out. The world experience in the development of rural areas has been processed in the context of the implementation of the state policy of ensuring the state economic security and a scientific and methodical approach to its adaptive application in national conditions of management was proposed.

The modern tendencies of development of rural territories are studied in the paper. An expert survey was conducted to identify the subjective impacts on the processes of ensuring the economic security of rural areas development. The political-administrative, organizational-economic, technical-technological, socio-cultural and natural-ecological determinants of the economic security of rural areas development have been identified and characterized. The author analyses the effectiveness of the state policy of ensuring economic security in the development of rural areas. The estimation of economic security of development of Ukraine's rural areas and its regions in 2011-2016 is carried out in the paper. It was found that during the period

under investigation the integral index of economic security of the development of Ukraine's rural areas was within the danger zone.

The strategic priorities for improving the institutional basis of the safety of the working of the economic mechanism for the development of rural areas of Ukraine are justified in the thesis. The areas for improving the economic mechanism for the development of rural areas are proposed, the orientation on which will create prerequisites for increasing the capacity of the resource and functional base of the state's economic security system, enhancing the interaction of the safety-relevant internal subsystems and blocs of the latter, increasing the responsiveness of protective tools for levelling the destructive impact of the threats. The methodical and applied principles of strategic planning for the development of rural areas of Ukraine are developed, providing for the formation of a strategy for mutual agreement of the state policy for ensuring economic security and sustainable development of rural areas. In the article the measures are proposed to improve the budget and financial support for the development of rural areas in Ukraine, which are aimed at improving the budget process, reducing the dependence of the budgets of village and small town councils on external transfers, unshadowing of the management processes in rural areas, diversification of sources of attracting monetary resources. The tools and means for diversifying the economic activity in Ukraine's rural areas have been designed in the context of minimizing the economic security risks aimed at increasing the network of added value generation, overcoming the stagnation of rural areas, increasing the level of employment and welfare of the rural population. Priority areas of horizontal and vertical diversification of economic activities in the agrarian sphere are the development of organic farming, revival of the livestock sector, stimulation of non-traditional types of agricultural activities, formation of closed production and processing cycles, while in the non-agricultural sphere – rural green tourism, forestry and woodworking industry, fisheries, services and trade, alternative energy. The organizational and economic tools for increasing the efficiency of using the natural and resource potential of rural areas have been improved to strengthen the food security of Ukraine, which provides for the implementation of institutional, economic and environmental measures, have been improved.

Key words: economic mechanism, economic security, rural areas, the state economic security system, threat, risk, agriculture, food security.